

**ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА,
КРИМІНОЛОГІЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА**

ПАЛЮК А. В.,
студент II курсу
*(Інститут прокуратури
та кримінальної юстиції
Національної юридичної академії
імені Ярослава Мудрого)*

ГОЛОВКІН Б. М.,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
*(Національна юридична академія
імені Ярослава Мудрого)*

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.1.25>

**ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ОРГАНАМИ
Й АНАТОМІЧНИМИ МАТЕРІАЛАМИ ЛЮДИНИ**

У статті розглянуто сучасний стан законодавчого врегулювання здійснення трансплантації та його вплив на рівень злочинності в означеній сфері. Автори наголошують на досить високому рівні латентності означеної категорії кримінальних правопорушень, про що свідчать статистичні дані обліку кримінальних правопорушень. Звертається увага на недоліки законодавчого врегулювання щодо здійснення трансплантації органів та анатомічних матеріалів людини, що потребують подальшого вдосконалення законотворцем. Нині вже існує система спеціальних медичних закладів, що спеціалізуються на здійсненні трансплантаційних операцій, діє спеціалізований реєстр донорів і реципієнтів, а тому положення спеціального законодавства вже отримали практичну реалізацію, ліквідовано умови щодо створення «чорного ринку» органів на території України. Також розглянуті заходи щодо здійснення загально-соціального та спеціально-кримінологічного запобігання та протидії торгівлі органами й анатомічними матеріалами тіла людини. Автори доходять висновку про необхідність подальшого вдосконалення національного законодавства в означеній сфері задля забезпечення легального здійснення операцій щодо трансплантацій, а також зниження потреби у порушенні законодавчих положень задля їх проведення. Наголошено на тому, що проблема торгівлі органами й анатомічними матеріалами тіла людини фактично не може бути повністю вирішена з огляду на те, що одним із основних чинників вчинення такого виду кримінальних правопорушень є низький рівень матеріальної забезпеченості населення, що потребує не тільки суттєвих змін правового регулювання у сфері соціального забезпечення населення, а й розвитку економіки України загалом, а тому потребує суттєвих матеріальних і часових витрат. Автори говорять про необхідність подальшого

вдосконалення законодавства, а також важливість здійснення міжнародного співробітництва в означеній сфері.

Ключові слова: трансплантація, донор, реципієнт, органи, реєстр.

Paliuk A. V. Measures to combat trafficking in human organs and anatomical materials

The article examines the current state of the law governing transplantation and its impact on the level of crime in this area. The authors note a rather high level of latency in this category of criminal offences, as can be seen from the statistics on criminal offences. The article draws attention to shortcomings in the legislative regulation of the implementation of transplantation of organs and human anatomical materials, which require further improvement by the legislator. The authors note that there is now a system of specialized medical institutions specializing in transplantation operations, a specialized register of donors and recipients. Therefore, the provisions of special legislation have already been implemented, so the conditions for the creation of “black market” bodies on the territory of Ukraine have been eliminated. The article also covers measures to prevent and counteract the sale of organs and anatomical materials of the human body. The authors conclude that there is a need to further improve national legislation in this area in order to ensure that transplantation operations are carried out legally and that there is a reduced need to violate legal provisions in order to carry them out. The article also stresses that the problem of trade in organs and anatomical materials of the human body cannot, in fact, be fully resolved because that one of the main factors in the commission of this type of criminal offence is the low level of material security of the population, which requires not only significant changes in legal regulation. Not only in the area of social welfare but also in the development of the Ukrainian economy as a whole, and therefore requires substantial material and time expenditure. The authors note the need to further improve legislation and the importance of international cooperation in this area.

Key words: transplantation, donor, recipient, organs, registry.

Вступ. Відповідно до офіційної статистики зареєстрованих кримінальних правопорушень, розміщеної на сайті Офісу Генерального прокурора, порушення встановленого законом порядку трансплантації органів і тканин людини не є розповсюдженим явищем: так, станом на 2017 рік було обліковано вчинення 2 такі кримінальні правопорушення; 2018 – 2; 2019 – 2; 2020 – 1 [1]. Досить низькі показники реєстрації вказаної категорії кримінальних правопорушень вже традиційно пояснюються майже стовідсотковим рівнем їх латентності [2, с. 83].

Частково означена проблематика висвітлена в роботах Б.М. Головкина, Л.А. Жержа, О.В. Ілляшенка, О.О. Мисливої, А.В. Мусієнка, В.В. Тихонової, Т.О. Фабрики, Г.В. Чеботарьової та інших вчених, проте існує проблема недостатньої дослідженості цього питання у контексті прийняття Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини» від 17 травня 2018р., тож означене дослідження є актуальним.

Постановка завдання. Б.М. Головкин зазначає, що кримінального ринку по торгівлі донорськими органами і тканинами людини в Україні поки що не існує, проте це не означає, що наші співвітчизники не беруть участь у незаконній трансплантаційній діяльності за кордоном [3, с. 23–24]. Існує необхідність здійснення заходів протидії торгівлі органами й анатомічними матеріалами людини не тільки обмежено на території України, а й на міжнародному рівні. Таким чином, завданням статті є дослідження національного правового регулювання щодо здійснення трансплантації органів та анатомічних матеріалів людини, виокремлення заходів протидії торгівлі означеними матеріалами, що мають застосовуватися переважно на національному рівні.

Результати дослідження. Насамперед варто звернути увагу на правове врегулювання здійснення трансплантації органів та анатомічних матеріалів людини. Після прийняття

спеціального ЗУ «Про трансплантацію анатомічних матеріалів людині» 1999 р., який містив низку суттєвих недоліків, серед яких варто акцентувати увагу на таких, як суттєве обмеження кола можливих донорів (лише донор-труп або можливість донорства живих осіб лише між рідними особами), відсутність можливості перехресного донорства, відсутність єдиного реєстру донорів і реципієнтів. Перераховані, а також низка інших недоліків створювали суттєві проблеми щодо здійснення трансплантації анатомічних матеріалів в Україні [4].

Так, нині законодавство України про трансплантацію базується на Конституції України та складається з Основ законодавства України про охорону здоров'я, інших законодавчих актів, що регулюють відносини з питань, пов'язаних з охороною здоров'я, ЗУ «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» та інших прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів [5], проте прийняття нового Закону щодо врегулювання трансплантації не вирішило усіх проблем, наявних за попереднього правового регулювання. Так, наприклад, щодо донорства живих осіб, то воно можливе лише у разі здійснення родинного або перехресного донорства [5], проте у тексті Закону перехресне донорство лише згадується, але питання щодо його врегулювання має вирішуватися відповідно до акта Кабінету Міністрів України, який нині відсутній.

Тому основним недоліком спеціального закону в означеній сфері лишається те, що відповідно до його положень за відсутності родинного донора потенційним донором може стати лише померла особа, що не має відповідних умов і станів, які виключають можливість вилучення анатомічних матеріалів [5]. Таке положення не лише сповільнює здійснення пересадки анатомічних матеріалів від донора до реципієнта за медичними показниками, а й утворює причини для порушення законодавчого порядку здійснення такої трансплантації. Можна навіть припустити, що отримання трансплантаційних матеріалів у певних випадках може виступати мотивом умисного позбавлення життя іншої особи.

В аспекті означеної проблеми Б.М. Головін відзначає, що більш доцільним буде запровадження програми компенсації живим донорам органів, тканин та інших анатомічних матеріалів людини за рахунок бюджетних коштів і з позабюджетних джерел фінансування; а також введення інших форм заохочення живих донорів у нашій країні. Незважаючи на неодноразове ставлення професійної спільноти до такого підходу, легалізація живого донорства суттєво обмежить кримінальний бізнес із торгівлі органами та призведе до зниження фактичної злочинності у сфері трансплантології [3, с. 25–26].

Нині в Україні працює 34 центри трансплантації, яким уряд гарантує оплату за такі процедури. Ліцензованих закладів більше: понад 40 лікарень відповідають базовим вимогам і можуть пересаджувати органи. У 2021 році видатки з держбюджету на трансплантологію становлять 502 млн [6]. Тобто створюється мережа відповідних медичних закладів. Із 1 січня 2021 року запрацювала Єдина державна інформаційна система трансплантації органів і тканин, у якій містяться реєстри потенційних донорів за видами потреб. Серед них є реєстр донорів, котрі надали згоду на посмертну пересадку своїх органів, реєстр живих донорів, реєстр реципієнтів тощо [6]. Ведення такого реєстру забезпечило функціонування системи трансплантування органів і тканин людини в Україні.

Н. Юзікова звертає увагу на те, що ухвалений спеціальний закон, запровадження реєстру та низка інших правових норм не можуть повною мірою вирішити проблем сьогодення як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, але визначення чинників, що детермінують злочинні дії у сфері трансплантології, їх дослідження становить підґрунтя формування ефективних заходів і механізмів протидії їм та сприятиме мінімізації наслідків, які вони викликають. Так, дослідниця виокремлює такі детермінанти в означеній сфері:

- великий рівень бідності населення, котре для вирішення певних проблем наважується на незаконну трансплантологічну операцію;
- недосконалість національного законодавства щодо закріплення вузького кола осіб, які можуть бути донорами;
- недостатня поінформованість населення про шкоду для здоров'я особи, котра продає свої органи чи тканини;

- відсутність державних програм, які би забезпечували підтримку медицини у сфері трансплантації;
- відсутність відповідальності за рекламування або пропонування анатомічних матеріалів у засобах масової інформації, особливо у мережі «Інтернет», окрім соціальної реклами [7, с. 215–216].

Ми вбачаємо за доцільне погодитися з таким підходом. Його прийняття дозволяє виокремити такі загально-соціальні заходи запобігання та протидії торгівлі органами й анатомічними матеріалами людини, як:

- удосконалення нормативно-правового регулювання, насамперед щодо врегулювання прижиттєвого донорства;
- запровадження державних програм щодо підтримки медицини у сфері трансплантації та пов'язана із цим інформаційна кампанія;
- забезпечення підготовки медичних фахівців вузького спрямування;
- сприяння державою формуванню позитивної думки про донорство, що заохочувало б осіб до того, щоб бути донорами за власним бажанням.

Звісно, не можна стверджувати, що означені заходи дозволять повною мірою забезпечити запобігання торгівлі органами чи анатомічними матеріалами людини, адже, як було зазначено, одним із детермінант визначено суттєвий рівень бідності населення. Так, підвищення рівня життя населення можна визначити як загально-соціальний захід попередження та протидії вчинення кримінальних правопорушень майже завжди, проте варто зважати на фактичну неможливість одномоментного (чи протягом короткого періоду часу) виконання такого заходу.

Щодо спеціально-кримінологічного запобігання та протидії, то в Україні існує спеціалізований суб'єкт запобігання вчиненню, виявленню, припиненню та розкриття кримінальних правопорушень, пов'язаних із торгівлею людьми, – Департамент боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, – підрозділ Національної поліції України [8]. Однак необхідно констатувати, що цей орган не справляється із завданням достатнього контролю за сферою незаконної трансплантації. Тож вважаємо за необхідне запровадити більш жорсткий нагляд щодо виявлення і притягнення до відповідальності осіб, які здійснюють «посередницьку» чи іншу незаконну діяльність у сфері трансплантації (особливо через мережу Інтернет). Потрібно запровадити систему моніторингу для виявлення різних оголошень щодо продажу чи купівлі органів або тканин людини [9, с. 180–181].

Серед спеціально-кримінологічних заходів запобігання Л.А. Жерж виділяє такі:

- 1) здійснення моніторингу приватних оголошень у мережі Інтернет, а також друкованих видань із метою виявлення осіб, котрі бажають продати або придбати органи чи тканини;
- 2) налагодження належної співпраці із жертвами незаконної торгівлі органами та тканинами людини, що дасть можливість органам внутрішніх справ вирішити чимало складних питань, таких як виявлення: а) діяльності мережі контрабандистів; б) основних маршрутів перевезення «товару»; в) механізму користування та реалізації злочинних намірів;
- 3) легалізація фінансової компенсації за живе донорство;
- 4) розвиток системи посмертного донорства та направлення всіх зусиль на збільшення довіри населення до держави;
- 5) вдосконалення нормативно-правової бази співпраці країн у боротьбі зі злочинами у сфері трансплантації органів або тканин людини, гармонізація національного законодавства у цій сфері [10, с. 137].

Вважаємо за потрібне погодитися з таким підходом, зокрема, з огляду на таке:

- підсилення кримінальної відповідальності як захід щодо запобігання злочинності вже довів свою неефективність, а тому він відсутній у цьому переліку;
- внаслідок заходів щодо підвищення довіри населення до держави в означеній сфері передбачується поступовий перехід від презумпції незгоди до презумпції згоди у випадках посмертного донорства, що значено розширить можливості щодо легального забезпечення

реципієнтів необхідними органами й анатомічними матеріалами, а також знизить попит на їх «купівлю»;

– налагодження співпраці з постраждалими особами дозволить проводити більш ефективне розслідування кримінальних правопорушень в означеній сфері, а також дозволить знизити латентність таких кримінальних правопорушень.

Висновки. Отже, запобігання та протидія злочинності у сфері торгівлі органами й анатомічними матеріалами людини потребує комплексного підходу шляхом застосування заходів загально-соціального та спеціально-кримінологічного спрямування. Сьогодні шляхом здійснення реформування законодавства у сфері трансплантології, створення мережі медичних закладів, ведення Єдиної державної інформаційної системи трансплантації органів і тканин значно знизили рівень злочинності щодо торгівлі органами та анатомічними матеріалами людини, проте вирішити її цілком не можливо, адже готовність найбільш вразливих верств населення на продаж власних органів і тканин, а також наявність людей, готових платити за такий «товар», все одно створюють умови для функціонування «чорного ринку» органів та інших біологічних матеріалів тіла людини.

Як перспективи подальшого розвитку наукового дослідження обраної теми варто виділити обґрунтування необхідності переходу національної системи трансплантації органів та анатомічних матеріалів людини до презумпції згоди у разі здійснення посмертної трансплантації; вдосконалення нормативно-правового регулювання щодо прижиттєвої трансплантації, а також розвитку міжнародного співробітництва в означеній сфері.

Список використаних джерел:

1. Статистична інформація за 2011–2021 роки. *Офіс Генерального Прокурора*. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/1stat>
2. Ілляшенко О.В. Запобігання незаконній торгівлі органами і тканинами людини в Україні та інших європейських країнах (порівняльно-правове дослідження) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / М-во освіти і науки, Національна академія адвокатури. Київ, 2016. 302 с.
3. Головкін Б.М. Торговля органами людини: українські реалії. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 27. С. 21–26. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2016/05/holovkin_27.pdf
4. Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині : Закон України від 16.07.1999 № 1007-XIV (втрата чинності від 01.01.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1007-14#Text>
5. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині : Закон України від 17.05.2018 № 2427-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text>
6. Панасицька О. Пожертвуй органом – врятуй життя ближньому. Що відбувається із системою трансплантології в Україні. *Вокс Україна*. 05.07.2021. URL: <https://voxukraine.org/pozhertvuj-organom-vryatuj-zhyttya-blyzhnomu-shho-vidbuvayetsya-iz-systemoyu-transplantologiyi-v-ukrayini/>
7. Юзікова Н. Правове регулювання трансплантації анатомічних матеріалів людині. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 4. С. 213–218. URL: https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2021/03/s4_ua_re/35.pdf
8. Департамент боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми Національної поліції України. Про підрозділ. 2016 URL: <http://old.npu.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/1819459>
9. Барсученко Ю.О. Кримінально-правові проблеми трансплантології в Україні: шляхи їх вирішення та перспективи розвитку. *Інформація і право*. 2018. № 2 (25). С. 177–182.
10. Жерж Л.А. Заходи запобігання та протидії злочинам, пов'язаним з незаконною трансплантацією. *Ірпінський юридичний часопис*. 2019. Вип. 1. С. 131–140.

